

Veszélyben a klikkelők

„Az elkövetkező évszázadban több százra tehető majd a kipusztuló fajok száma.” Ez a mondat, hála a biológusok folytonos figyelmeztetésének, bekerült már a köztudatba. Ennek a pusztulásnak első sorban az az oka, hogy az ember terjeszkedése során folyamatosan megváltoztatja környezetét, s ehhez sok faj nem képes alkalmazkodni.

A nyelvekkel sem más a helyzet, de úgy tűnik, mindez sokkal megsemmisítőbben fog lezajlani, állítják a nyelvészek. Azt jóslják, hogy az elkövetkező században a körülbelül 6000 beszélt nyelv 40-90 százaléka halhat ki, ha beszélőik inkább az olyan populárisabb, a nemzetközi tömegkommunikációban beszélt nyelvek használatát választják, mint az angol, a spanyol, a kínai és az arab.

Egy nyelv kihalása több, zömében társadalmi okra vezethető vissza. Az 1960-as években jelentkező nyelvtudományi ágazat, a szociolingvisztika ezeket a nyelveket befolyásoló társadalmi tényezőket is vizsgálja. Több, a szociológiából már ismert fogalmat is bevezetett a nyelvészetbe, mint például a nyelvi presztízs, illetve a nyelvi stigma. A nyelvi stigma az adott nyelv vagy nyelvváltozatnak egy elfogadottabb köznyelvi formával szembeni megbélyegzését, illetve leértékelését, míg a nyelvi presztízs a nyelv társadalmi elismertségét, tekintélyét jelenti. E két összefüggő fogalom nagyban befolyásolja az emberek nyelvekkel, nyelvváltozatokkal szembeni beállítottságát. Ennek – a nyelvi attitűdnek is nevezett – beállítódásnak a megváltozása vezethet el egy jobban elismert, előtérbe állított nyelv használatához és a nyelv vagy nyelvváltozat kihalásához.

A legnagyobb veszélyben az írásbeliséggel nem rendelkező nyelvek vannak, mert semmilyen dokumentációja nem marad fenn annak, hogy milyen nyelvi szabályokkal, szókinccsel, illetve nyelvi apparátusokkal működtek. Ezek a nyelvek gazdag szóbeli hagyományokkal rendelkeznek, melyek eltűnése nemcsak a nyelvészetnek, de az embertannak (antropológiának) és a környezettannak (ökológiának) is komoly veszteséget jelent.

David Harrison, a szibériai nyelvek szakértője két népcsoportot tanulmányozott Szibériában, a *chulymokat* és a *tofákat*. Mindkét népcsoportnál a fiatalabbak csak oroszul beszéltek. A két, néhány száz fős közösségben mindössze negyven-negyven, anyanyelvén folyékonyan beszélő középkorú vagy idős személy maradt. Mindez a XX. század elején elkezdett orosz nyelvi elszlávosításnak az eredménye, ami sajnos a magyarság közeli nyelvrokonait is érinti.

Bár minden nyelv eltűnése hatalmas veszteség a tudomány számára, néhány ritka nyelv sokkal értékesebb, mint a többi. A nemzetközi nyelvtudomány érdeklődése a nagyon gyorsan, szokatlanul szívó, csettegő és klikkelő hangokat kiadva beszélt, úgynevezett „klikk” nyelvek 30 eltűnő családja felé fordult,

melyet körülbelül 120 ezer ember beszél Dél-Afrikában. A legfrissebb nyelvészeti és genetikai elemzések során kiderült, hogy a „klikk” nyelvek lehetnek a legközelebbi leszármazottai annak az ősi emberi nyelvnek, mely százezer évvel ezelőtt alakult ki Afrika szavannáin. Az idő kevés, sokkal több kutatásra lenne szükség, hogy bebizonyosodjon ez az elmélet. A „klikk” nyelvet beszélők csoportja fokozottan veszélyeztetett, ugyanis hagyományos, ősi életmódot folytatnak, vadásznak és gyűjtögetnek, így bármilyen nyelvi behatás rombolóan hathat nyelvükre.

Mivel a magyar nyelv közvetlen rokonai is veszélyben vannak, szükségszerű lenne több pénzt és energiát fektetni ezek kutatására, hisz olyan rokon nyelveink is léteznek, melyeknek beszélői alig tízhúsz főt számlálnak. A kérdés csupán az, hogy egyáltalán lehetséges-e tenni valamit ellene.

Az emberiség történelme során számtalan nyelv alakult ki és tűnt el. Az első dokumentált „kihalási hullám” a mediterrán térségen söpört végig az i. e. 100. és i. sz. 400. év között. Ez idő alatt az ott beszélt 60 nyelv száma 10-re csökkent, ahogy a beszélők az uralkodó kormányzati és kereskedelmi nyelvet, a latint választották” – írja Andrew Dalby a *Language in Danger* (Veszélyben a nyelv) című könyvében, amely az eltűnő nyelvekről szóló legnépszerűbb szakirodalom. Most is valami hasonló történik a világon. Nyelvrokonainkat illetően jelenleg nem állnak rendelkezésünkre pontos információk az oroszországi, illetve a volt szovjet államok népességi adatairól. A 2002-ben végezett népszámlálás adatai szerint az Oka és Belaja, illetve Moksa folyó között élő *mordvin* nép, amely 1970-ben még az egyik legnagyobb létszámú (1 262 670 fő) nyelvrokonunk volt, mára borzasztó veszteségeken esett át, a térségben magukat mordvinnak vallók száma alig közelíti meg a 844 500 főt. A Vetluga és Vjatka folyók, illetve a Szura mentén élő *marik* jelenlegi lélekszáma 600 400 fő, a Vjatka és Káma alsó folyásai mentén élő *votjakok* száma a legutóbbi népszámláláson mért 700 000 főről 636 900-ra csökkent, a *zürjének* (*komik*) 436 000 főről pedig 422 500 főre fogytak. Ezek az adatok azonban nem a nyelvhasználók pontos számát mutatják, hanem csak az adott államban, illetve területen élőkét. Az eredmények arra engednek következtetni, hogy hamarosan – valószínűleg a XXI. század végére – már újabb rokon nyelvek kihalásával számolhatunk.

Jászberényi Sándor

(Új Szó, szlovákiai magyar napilap)